

11. VUČEDOLSKA KULTURA

Vučedolska kultura najzanimljivija je kasnoeneolitička pojava koja svojim prepoznatljivim keramičkim oblikovanjem i stilskim izričajem vrlo jasno odražava duh vremena u kojem je nastala. Svoje ishodište ima u slavonsko-srijemskom prostoru iz kojeg se u kasnijem razdoblju proširila na sve četiri strane svijeta. Vrijeme jedinstvene vučedolske kulture završava pred sam kraj eneolitika, a matično područje njezina nastanka polako gubi svoje značenje i otvara prostor za egzistenciju novim kulturama koje će naseljavati ovo područje početkom ranoga brončanoga doba.

Iako je riječ o vrlo prepoznatljivoj prapovijesnoj kulturi, stanje objavljenih lokaliteta ukazuje na nedovoljnu istraženost te nepoznavanje životnih uvjeta i navika, kao i naseobinskih pokazatelja. Nažalost, osim sustavnih iskopavanja na lokalitetu Vučedol, većinom je riječ o rezultatima zaštitnih arheoloških istraživanja, što onemogućuje dobivanje cjelovite stratigrafske slike vučedolskih lokaliteta te naseobinskih karakteristika. Od 63 evidentirana vučedolska položaja samo je njih 13 istraženo (19,11%), dok su ostali položaji dokumentirani rekognosciranjem ili slučajnim nalazima u muzejskim fundusima (Balen 2010). Još jedan problem, ništa manje zanemariv, je nedostatak objave pokretnog arheološkog materijala, kao najboljeg pokazatelja svakodnevnog života i društveno-ekonomskih promjena koje su se događale u vučedolskom društvu pred kraj trećeg tisućljeća pr. Kr.

Od prvih pisanih podataka o vučedolskoj kulturi prije 140 godina (Deschman 1875) mnogi autori bavili su se različitim aspektima vučedolske kulture - od njezinog porijekla, općih karakteristika naseljavanja i materijalne kulture, geografske rasprostranjenosti do kronoloških podjela na pretklasičnu, ranoklasičnu, klasičnu i kasnu fazu naseljavanja (za pregled vidi: Miloglav 2012). Možda najbitnija karakteristika vučedolske kulture jest da je u jednakoj mjeri primala utjecaje i inovacije sa strane i održavala neke stare tradicije koje je prilagođavala novom vremenu i načinu života. U njezinom se keramičkom repertoaru mogu jasno vidjeti utjecaji kostolačke i badenske kulture, a posredno preko njih sopotske i vinčanske kulture. Prihvaćajući utjecaje svojih prethodnika, vučedolska kultura će isto tako ostaviti traga u mnogim kulturama ranog brončanog doba s kojima je dolazila u kontakt. To je ujedno i vrijeme kada se njezina homogenost raspada na niz regionalnih varijanti na širokom geografskom prostoru.

Već po pregledu topografskih karakteristika nekih najvažnijih vučedolskih lokaliteta vrlo se jasno može zaključiti da je vučedolska populacija slijedila određena pravila pri podizanju svojih naselja. Jedan od sigurno najbitnijih faktora pri odabiru mjesta za naseljavanje bili su prirodno povišeni istaknuti položaji, smješteni u blizini riječnih tokova ili manjih potoka. Takvi su položaji vrlo logičan odabir, značajan u strateškom i komunikacijskom pogledu, a utvrđivanje podignutih naselja ovisilo je ponajprije o prirodnoj konfiguraciji terena i izgledu krajolika. Praporne naslage porodne su i neuslojene, vode se lako procjeđuju i otapaju vapnene sastojke. Porozni i na površini suhi prapor uvjetovao je nastajanje plodne zemlje za pašnjake, pa je ovo područje oduvijek bilo privlačno za naseljavanje (Miloglav 2012a).

Veliki broj utvrđenih naselja ukazuje na potrebu vučedolskog stanovništva za mirnijim i trajnijim životom na jednom mjestu te iskorištavanjem već ranije zaposjednutih i napuštenih položaja koji se lako mogu utvrditi. Uglavnom su naseljavali one položaje koje su prije njih nastanjivali nositelji starčevačke, sopotske, badenske ili kostolačke kulture (Vučedol, Sarvaš, Gomolava, Borinci, Damića gradina, Vinkovci). Podizanje naselja na visokim prapornim gredama uz rijeke,

posebno uz Dunav, štitilo je naselje od poplava. Tako su prva prapovijesna naselja u Vinkovcima nastala na lijevoj, povišenoj strani bosutske obale čija nadmorska visina iznosi oko 88 m i znatno je viša od desne te je zahvaljujući tome bila prirodno zaštićena od čestih poplava te pogodna za naseljavanje.

Topografske odrednice imale su veliku ulogu kroz sva prapovijesna razdoblja, gdje su se naselja jednostavno prilagođavala krajoliku u ekonomskom i organizacijskom smislu. Strateška komponenta postala je bitan faktor tek u vrijeme kasnog eneolitika kada se ta ista naselja dodatno utvrđuju jarcima i palisadama, očito iz potrebe za većom zaštitom svojih naselja u novonastalim nesigurnim vremenima.

Utvrđena naselja i stalan boravak na jednom mjestu ukazuju na zemljoradničku privredu, što vučedolsku ekonomiju bitno ne razlikuje od one kakvu su poznavali nositelji badenske i kostolačke kulture. Potreba za boravkom na istom mjestu i vezivanje za isto područje način je života koji se može pratiti još od kasnog neolitika, kada se naselja grupiraju u mala sela, odnosno zaseoke. Trajnost boravka na jednom mjestu možda je najbolje arheološki dokumentirana obnavljanjem kućnih osnova i postojanjem nekoliko stambenih horizonata na istom mjestu u naselju, kao što je slučaj s Vučedolom (Dimitrijević 1979: 283; Durman 1988; Forenbaher 1995: 20; Balen 2005a: 31), Vinkovcima, Sarvašom i Borincima (Dimitrijević 1979: 283), a ista situacija potvrđena je i na lokalitetima na Ervenici i Damića gradini.

Prije pojave vučedolske kulture obrada bakra na području Karpatske kotline već je poznavala obradu elementarnog bakra kovanjem, spoznaju da se bakar tali i oblikuje kovanjem, te lijevanje bakra u jednodijelnim kalupima tehnikom „*cire perdue*“ što znači da se za svaki izliveni predmet morao izraditi njegov prototip u vosku. Novost u kasnom eneolitiku je pojava dvodijelnih kalupa, što omogućuje da se jednim prototipom napravi više kalupa istovremeno. To je značilo pojavu serijske proizvodnje dvodijelnih kalupa, odnosno serijsku proizvodnju bakrenih predmeta (Durman 1983: 23-31). Velika količina bakrenih sjekira i kalupa koji su pronađeni u ostavama ili kao pojedinačni nalazi (Vinkovci, Vučedol, Sarvaš, Borinci), kao i dokazi metalurške djelatnosti koji se mogu pratiti na lokalitetima od najranije faze vučedolske kulture, svjedoče o velikoj ulozi metalurgije u vučedolskom društvu.

Razdoblje eneolitika ne znači samo poznavanje i upotrebu bakra kao nove sirovine, već novi pogled i način života. U gospodarskom smislu to je značilo prevlast stočarstva nad poljoprivredom koje brže stvara viškove i omogućuje intenzivniju razmjenu i trgovinu.

Ribolov je, uz zemljoradnju i stočarstvo, na naseljima uz rijeke sigurno imao veliku ulogu. Za razliku od vučedolskog područja, vinkovački kraj bogatiji je šumama, geološka podloga mu je ilovača, a nalazi se uz Bosut koji ni približno ne omogućuje stanovnicima koji žive u njegovoj neposrednoj okolini sve pogodnosti koje nudi Dunav. Zbog takvih uvjeta vučedolska naselja na ovom području jednostavno su se prilagodila krajoliku u ekonomskom i topografskom smislu. Analizom faune s položaja „Vinograd-Streim“ na lokalitetu Vučedol uočeno je da su za vrijeme badenske i kostolačke kulture u većoj mjeri zastupljeni školjkaši, dok u vučedolskoj kulturi dominiraju puževi. Uzrok ove promjene nije poznat, ali je sigurno da su ribe, školjkaši i puževi imali veliku ulogu u prehrani eneolitičkih kultura uz dunavsku obalu (Paunović & Lajtner 1995). To samo pokazuje da je blizina rijeka i riječnih tokova oduvijek bila prirodan i logičan izbor za podizanje naselja, kako bi se osigurala egzistencija i omogućila komunikacija.

Gospodarska strategija vučedolskog stanovništva koja je uključivala zemljoradnju, stočarstvo, lov i metalurgiju imala je za posljedicu društveno raslojavanje gdje se jedan bogatiji sloj zajednice

izdvojio nad ostalima. Formiranje čvršće povezanih patrijarhalnih rodovskih i plemenskih zajednica u društvenom će pogledu prerasti neolitički način života (Težak-Gregl 1998: 111). Društvena hijerarhija najbolje se očituje u sahranjivanju pokojnika i pokazateljima unutar koncepcije stanovanja i organizacije naselja. „Grobница bračnog para“ s položaja Gradac na Vučedolu ukazuje na pokopavanje vladajućeg sloja rodovskog plemstva i tragove društvene diferencijacije koji su vidljivi i u samom odabiru mjesta za pokop (Dimitrijević 1979).

Pokapanje na groblju izvan naselja dosad nije utvrđeno ni na jednom vučedolskom lokalitetu. Lokaliteti na Ervenici i Damića gradini u potpunosti se uklapaju u opću sliku života u kasnom eneolitiku, a o rezultatima provedenih analiza koji se odnose na gospodarski i društveni segment navedenih naselja bit će više riječi u poglavljima koja slijede.